

SZÁMVETÉS

Nyolc hónapja sincs annak, hogy megalakult az új országgyűlés – azóta tornádóként forgatják fel a politikai életet, az állam és a gazdaság működését a hatalomra került párt és kormány szavai és tettei. Kapkodjuk a fejünket; még magunkhoz sem térhettünk abból a megrökönyödésből, amit a tegnapi cselekmény idézett elő és már valami új bejelentés vagy intézkedés hökkent meg bennünket. Nehéz feldolgozni magunkban az eseményforgatagot.

Álljunk meg egy pillanatra, vegyünk mély lélegzetet és gondoljuk át: tulajdonképpen mi történt? Próbáljuk összerakni a sok száz részesemény mozaikdarabjaiból a változás *egészének* képét. Mi lett országunkból e rövid időszak alatt?

Külön tanulmányt igényelne annak elemzése, hogy jutott az ország abba az állapotba, amelyben az új kormány átvette az irányítást. Kit, melyik politikai vezetőt, melyik pártot, melyik érdekcsoportot milyen mértékben terheli a felelősség a korábbi politikai és gazdasági folyamatokért? A jelen cikk nem erről szól. Kizárólag azzal foglalkozik, amit a 2010 tavaszán hatalomra került párt és az új kormány eddig tett.

Nyolc témát tekintek át; talán ez elegendő lesz a legfontosabb változások kiemelésére. Nem törekszem új megállapításokra; egy-egy témáról szólva csatlakozom azokhoz, akik már korábban kifejtettek, esetleg sokkal részletesebben, hasonló gondolatokat. Írásom célja az összefoglaló áttekintés.

1. Demokrácia

Magyarország az 1989-1990 és 2010. nyara közötti időszakban demokrácia volt. Most már nem az; a politikai formáció, amelyben élünk, autokrácia.

E kijelentés csak akkor értelmezhető, ha körvonalazom, mit értek demokrácián. Ez annál is inkább szükséges, mert e kifejezés sokféle definíciója létezik. A szocialista rendszer kelet-európai változatát saját hivatalos ideológiája „népi demokráciának” nevezte és fitymálva szolt a formális „polgári demokráciáról”. A hatalom mai birtokosai is azt hirdetik, hogy uralmuk tulajdonképpen a demokrácia megtestesülését jelenti.

Nem óhajtoksokból („uralkodják a nép”) szeretném a fogalmat levezetni, hanem a tényleges gyakorlat megfigyeléséből. Adva van az országoknak egy csoportja, amelyeket demokráciáknak szoktak nevezni. Ide sorolhatók Nyugat-Európa és Észak-Amerika országai, továbbá Ausztrália, Új-Zéland, Japán. Melyek azok a *közös vonások*, amelyek ezeknek az országoknak a politikai szférájában *ténylegesen* megmutatkoznak? Nem azt tartjuk itt szem előtt, hogy írott alkotmány kodifikálja-e ezeket a vonásokat vagy csak a hagyomány, a történelmi szokás – a lényeg az, hogy a demokráciáknak a gyakorlatban érvényesülő jellegzetességeivel van dolgunk.

A legfontosabb közös vonások a következők:

--- A hatalmi ágakat szigorúan szétválasztották.

--- Egyes fontos állami feladatokat olyan szervezetek látnak el, amelyek függetlenek a kormánnytól.

--- Az államapparátuson belül világosan elhatárolódik a politikai kinevezettek aránylag szűk csoportja és a munkakörét a politikai változásoktól függetlenül, megszakítás nélkül betöltő köztisztviselők és közalkalmazottak, a közszolgálat, a „civil service” széles csoportja.

--- Érvényesül a „fékek és ellensúlyok” elve. Az államon belül nem kerülhet tartósan túlsúlyra egyik hatalmi ág vagy szervezet sem, mert a többi a többi ág vagy szervezet megakadályozza ebben.

--- A törvényjavaslatok parlamenti elfogadását széleskörű viták és egyeztetések előzik meg. A parlamentben alapos és ennek megfelelően időigényes viták folynak a javaslatokról. Van ország, amelyekben törvények szabályozzák az előzetes egyeztetés folyamatát, de még a kötelező jogszabálynál is nagyobb erővel kényszeríti ki az előzetes vitát és egyeztetést, valamint a gondos és felelősségteljes parlamenti tárgyalást a demokratikus politikai kultúra.

Szinte hihetetlen, hogy milyen mély sebeket ütött máris az Orbán-kormány és a FIDESZ a demokrácia arcán, mennyi mindent összerombolt azokból az alapvonásokból, amelyeket az elmúlt húsz év megalkotott.

A „centrális erőterben” dől el minden.

Elmaradtak a széleskörű előzetes viták és egyeztetések. A parlament törvényeket sorozatban gyártó, elképesztő sebességgel működő szavazógéppé alakult.

A köztársasági elnök nem pártok felett álló, a nemzet egységét megtestesíteni hivatott egyéniség, hanem engedelmes pártkatona.

A legfőbb ügyész kulcspozíciójába az uralkodó párt kipróbált hívét tették.

A választások felügyeletét végző Országos Választási Bizottságot megbízatásának lejártá előtt leváltották és az új bizottságba szinte kizárólag a saját embereiket nevezték ki.

Az alkotmányosság legfőbb öréneke, a bírói függetlenség fundamentális fontosságú intézményének, az Alkotmánybíróságnak a jogkörét brutálisan szűkítették – ez a tett egymagában is végzetes csapás a „fékek és ellensúlyok” elvére.

Amikor a kormány terveit bírálni merészelte, feloszlatták a független Költségvetési Tanácsot. A Számvevőszék vezetését nem szakmailag tekintélyes független szakértőre bízták, hanem az uralkodó politikai csoport hűséges tagjára. Elérték azt, hogy a Gazdasági Versenyhivatalnak ne csak az elnökét, hanem a két alelnökét egyidejűleg ők nevezhessék ki.

Magától értetődő, hogy az államapparátusnak azokba a vezetői munkaköreibe, amelyeket politikai kinevezettek szoktak betölteni, új emberek kerültek. Ám ezeken a határokon messze túllépő politikai tisztogatás zajlott le, félresöpörték a közszolgálat folytonosságának és a politikától való viszonylagos függetlenségének elvét. Jogszába teszi lehetővé, hogy indokolás nélkül küldjék el a központi és a helyi kormányzatok tisztviselőit és alkalmazottait. A vezető politikusok fenyegető hangú kijelentései a rettegés és a meghunyászkodás légkörét alakították ki az államgépezet munkatársainak körében.

A demokrácia végső vizsgája: milyen *procedúra* keretében megy végbe a kormányon lévő személy, csoport vagy párt leváltása. A demokrácia alapvető fontosságú ismérve az, hogy a leváltáshoz nincs szükség erőszakra: a zsarnok meggyilkolására, katonai puccsra, titkos kamarilla-összeesküvésre, az uralmon lévőket elkergető tömegdemonstrációra, véres felkelésre, forradalomra. A leváltás megvalósítható békésen és civilizált módon: az egymással versenyző pártok között választó szavazás keretében. Akárcsak bármilyen egyéb tesztnél, ebben az összefüggésben is csak utólag állapítható meg: átment-e a vizsgázó a vizsgán? Utólag nyugodt lelkiismerettel mondhatjuk: 1990 óta a magyarországi politikai formáció átment a *leválthatósági teszten*, beleértve 2010 tavaszát is, amikor a magyar választó tiszta választásokon leváltotta az addig kormányon lévő politikai erőt és újat állított a helyébe.

A félreértések elkerülésére: a fent leírt *procedúra* nem követeli meg az ingaóra-ritmusú váltógazdaságot. Nem az a kérdés, hogy minden egyes választáson sor kerül leváltásra, hanem az, hogy egyáltalán fennáll-e a leváltás *lehetősége*. Vagy az éppen uralmon lévő politikai erő annyira „becementezte” magát, hogy még csak esély sem marad a leváltásra? Nem csak a totalitáriánus rendszerek, a náci vagy a bolsevik típusú diktatúrák voltak erre képesek, hanem az olyasféle autokráciák is, mint a két világháború közötti magyar Horthy-rendszer. Abban a hosszú történelmi korszakban rendszeresen ülésezett a parlament, léteztek a kormánnyal szembenálló legális pártok, több párt között választhatott a szavazó -- ám az állam és a politikai szféra működését úgy rendezték be, hogy a Horthy-korszak uralkodó politikai csoportja automatikusan győztesként kerüljön ki valamennyi választásból. A politikai rend *garantálta* azt, hogy a kormányzó erő nem váltható le.

Korai lenne (és kétségteljes) azt kijelenteni, hogy ez már megtörtént a mai Magyarországon. Még akkor is korai lesz erről beszélni, ha a legközelebbi választáson ismét a FIDESZ győz. Hosszú történelmi időszak eltelté után visszatekintve lesz majd csak megállapítható: mi történt a leválthatóság végső *procedurális* vizsgáin. Ma csak annyit mondhatunk: Orbán Viktor már a választások előtt kijelentette, hogy olyan politikai állapotokat kell teremteni, amelyek biztosítják, hogy uralmuk akár 15-20 évig is fennmaradjon. Amióta hatalomra kerültek, visszafordíthatatlan lépéseket tettek ennek a tervnek a megvalósítására. Szétrombolták vagy súlyosan meggyengítették azokat az intézményeket, amelyek biztosítanák a leválthatóság elvének érvényesülését. Ehhez még hozzátehetjük: ebben a rövid időben még nem is merítették ki az összes lehetőségeket. Nem szeretnék ötleteket adni, de maguktól is pontosan ismerik ezeket lehetőségeket: a választási térképek újrarájzolása, olyan választási szabályok törvénybeiktatása, amelyek csökkentik a rivális erők nyeresi esélyeit, a külföldön élő magyarok szavazó jogainak megadása és így tovább.

2. Sajtószabadság

A „fékek és ellensúlyok” között szokás kiemelni a független és szabad sajtó szerepét. Sokan a sajtót nevezik – a törvényhozó, a végrehajtó és az igazságszolgáltatási ágazat mellett -- a demokrácia negyedik hatalmi ágazatának. Nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a kormányon lévők ne érezhessék magukat a hatalom korlátlan és ellenőrizhetetlen birtokosainak. A szabad sajtó képes leleplezni az uralmon lévőket visszaéléseit és betekinteni a politikai játszma színpalái mögé. Ha a hivatalos közlések félrevezetőek vagy elhallgatnak fontos tényeket, a szabad sajtó elmondhatja az igazságot.

A média új szabályozása – a médiahatóság újjászervezése és a médiatörvény -- olyan mértékű központosítást hoz létre a közszolgálati hírközlés és a politikai töltésű kommunikáció világában, amely csak a kommunista diktatúra propaganda-gépezetéhez hasonlítható. A médiahatóság főnöke rendeleteket hozhat, az irányító testület horribilis pénzbüntetések szabhat ki. Hatalmuk nem csak az állam tulajdonában lévő orgánumokra terjed ki, hanem a magántulajdonban lévő szférára is; nem csak a televízióra és a rádióra, hanem a nyomtatott sajtóra, valamint az internetes portálokra és blogokra is. A kizárólag FIDESZ-emberekből álló testület rendelkezik a rádiózás és televíziózás technikai előfeltételeit jelentő frekvenciák elosztásáról – a pályázat visszautasítása a rádiós vagy tévés csoport halálos ítéletét jelenti. A magántulajdonosokat a kormány bírálatától nem is csak a működési engedély megtagadása vagy az esetleges pénzbüntetés rettentheti vissza, hanem az is, hogy a „centrális erőhöz” közelálló cégek hírdetései elmaradnak.

A sajtószabadsággal kapcsolatos háború még korántsem ért a végéhez, de az első csatát az Orbán-kormány megnyerte. Még ha mostanáig nem is éltek retorziókkal a média-világ felé, a retorziók pusztá lehetősége is elrettentő hatású. Bizonyára lesznek bátor emberek (egy-kettő máris akadt), akik hőiesen vállalják a veszélyeket. Ám joggal tartani kell attól, hogy sok médiatulajdonos, szerkesztő és újságíró, még ha szíve szerint bírálná is a kormányt, inkább óvatosabban fogalmaz majd, vagy lenyeli a mondanivalóját és öncenzúrát alkalmaz. A közszolgálati tévé- és rádió-csatornák munkássága máris egyoldalúvá vált: fontos, (de az uralkodó csoport számára kínos) híreket elhallgatnak vagy bagatellizálnak, és nem adják meg a fair esélyt a kormányzattal szembenálló vélemények kifejtésére. És ez csak a kezdet, amikor a „médiacár” és társai még el sem kezdtek élni a nyílt retorziók eszközeivel.

3. Jogállam

A FIDESZ törvényesen került uralomra. Amióta hatalmon van, cselekményeinek nagy részében ügyel arra, hogy az érvényben lévő törvényeket betartsa. Ebben a szűk értelemben uralkodásuk *legális*.

De a korábbi mondatot folytatnunk kell: ha az érvényben lévő törvény az útjukban van, akkor megváltoztatják a törvényt. Ha egy favorizált személlyel vagy csoporttal kivételt akarnak tenni, akkor a testére szabott, számára kiváltságot biztosító törvényt hoznak. Ha az általuk diktált törvény ellenkezik az alkotmánnyal, akkor megváltoztatják az alkotmányt. (Pár hónap alatt tízszer került erre sor!) És ha az alkotmány, összes rögtönzött toldalékaival egyetemben útjukban van, akkor félreteszik az útból és új alkotmányt erőltetnek az országra. Nem is egy esetben trükkökkel játsszák ki a törvényt, pl. azzal, hogy a törvényjavaslatot képviselői indítvány formájában terjesztik elő a törvény által előírt egyeztetési kötelezettség elkerülése érdekében. Ráadásul lényeges kérdésekben nyíltan szembehelyezkednek a magyar és az EU törvényekkel, az alkotmánnyal és a jogállamiság elemi követelményeivel. Példátlan, hogy az Alkotmánybíróság megsemmisítő határozata után újra elfogadtak egy visszamenőleges hatályú, retroaktív törvényt.

A jogállamiság széles és átfogó fogalom; nehéz lenne matematikai pontosságú definíciót adni, de aki demokrata, az érzékeli, mit jelent a jogállamiság *szelleme*. Az alkotmány és a törvény tiszteletét – még akkor is, ha az alkotmányt és a törvényt nem az alkotta meg, aki most ott áll a kormányruznál. A jogállamiság azt jelenti, hogy jogbiztonság érvényesül; az állampolgár biztos abban, hogy jogait az állam szavatolja és hogy ezek a jogok állandóak, tartósak; nem kurtíthatók meg a politikai döntéshozók szeszélyei és rögtönzései szerint.

Ebben a szélesebb értelemben használva a „jogállam” kifejezést, nem mennék el olyan messzire, hogy kijelentsem: Magyarország nem jogállam többé. Fontos jogállami garanciákat már szétromboltak e néhány hónap alatt – elsősorban az Alkotmánybíróság elleni durva támadást sorolhatjuk ide. Nem is egyszer próbálta az új politikai vezetés a nyilvánosság előtt elgázítani az ügyészséget, a parlament elé citálni bírót. Ám szerencsénkre nem állíthatjuk, hogy a bírói kar függetlenségét felszámolták volna, és hogy immár valamennyi politikai vonatkozású ítéletet tulajdonképpen az uralmon lévő politikus csoport hozza meg és a bíró csupán a nevét adja hozzá. A legközelebbi évek gyakorlata fogja megmutatni, mennyire marad meg vagy mennyire számolódik fel és válik üres formalitássá a bíróság függetlensége. Aggodalommal tekinthetünk a rendőrség és az ügyészség jövőndő tevékenysége elé olyan ügyek nyomozásával és a vád alá helyezés gyakorlatával szemben, amelyeknek politikai vonatkozásuk van. Sok korábbi keserű tapasztalat indokolja az aggályokat; tartani lehet attól, hogy egyfelől ügyeket eltussolnak, ha azok kínosak a kormányon lévők számára; másfelől elfogultan kezelnek olyan ügyeket, amelyekben a kormányon lévő erők ellenfelei szerepelnek gyanúsítottként. Meglátjuk – bár az derülne ki, hogy indokolatlanok voltak az aggályok!

4. Kapitalizmus

A politikai szféra rövid áttekintése után tekintsünk a gazdasági szférára. Magyarországon kapitalista rendszer működik – és biztos vagyok abban, hogy ez a rendszer fennmarad az Orbán kormány uralma alatt és túl fogja élni országunkban is a jelen politikai rezsimet. A kapitalizmus rendkívül szívós és erős rendszer.

A szocialista rendszer történelmi példája bizonyítja, hogy – bármilyen erős is a kapitalizmus – egy adott országban, vagy sok ország együttesében likvidálható és helyébe létrehozható és működtethető egy másik rendszer. Ehhez azonban vaskövetkezetességgel fel kell számolni a magántulajdont és helyébe mindenütt (vagy szinte mindenütt) állami tulajdont kell létrehozni; vaskövetkezetességgel fel kell számolni (vagy csak nyomokban meghagyni) a piaci koordinációt és azt a gazdaság minden szegmensében fel kell váltani bürokratikus koordinációval. A hatalmon lévő politikai erők ezt nem tették meg és semmi jel sem mutat arra, hogy a jövőben meg akarnák tenni. Még ha van is hasonlóság a bolsevik pártok és a mai kormányzó erők *hatalom-gyakorlási stílusa* között, nyilvánvaló, hogy a FIDESZ nem marxista-leninista párt. Nem az a programja, hogy felszámolja a kapitalizmust.

Gyakorlati az illúziók a kapitalista rendszer hatékonyságával kapcsolatban. Sokan azt hiszik: a kapitalizmus pusztá léte garantálja, hogy az erőforrásokat gazdaságosan osszák el és használják fel. Erről szó sincs. Vannak aránylag magas hatékonysággal dolgozó kapitalista gazdaságok és van, ahol ez a rendszer nyüglődve, sok súrlódással működik.

Az Orbán-rezsim nem akarja felszámolni a kapitalizmust. Száz szálon kötődik hozzá, élvezi nem is egy nagy-kapitalista oligarcha és sok kis-kapitalista vállalkozó segítségét. Kész a gazdasági és politikai támogatásért

cserébe gazdasági és politikai támogatást adni. Ugyanakkor úgy nyúl bele a kapitalista gazdaság gépezetébe, hogy folyton homokot szór a fogaskerekek közé. A nyilvános retorika antikapitalista szlogenjei is ártnak a gazdaságnak, de a szavaknál többet ártnak a tettek. Az elmúlt nyolc hónap gazdaságpolitikája csökkentette a magyarországi kapitalizmus hatékonyságát, gyengítette életerejét, rontotta fejlődési esélyeit.

A szocialista rendszer természeténél fogva centralizált; az állami tulajdon és a bürokratikus koordináció dominanciája nagy teret ad a központi akarat megvalósulásának. Ám még abban a rendszerben is illúzióknak bizonyult a voluntarizmus; a diktátornak és csapatának az a tévhite, hogy bármit megtehet, csak akarnia kell. Az Orbán-kormányzat akciói hasonló voluntarizmusról tanúskodnak. Pedig még ha ki is bővíti az állami beavatkozás körét és agresszívebben nyúlunk is bele a gazdasági folyamatokba, a közeg, amelyben élünk, *kapitalista gazdaság*. Működnek a piac törvényei. Mind a hazai, mind a külföldi gazdasági szereplőknek van saját akaratuk. Az eladókat és szolgáltatókat nem lehet kényszeríteni eladásra és szolgáltatásra, a pénzügyi befektetőket államkötvények vételére, a reálberuházókat reáltőke-képzésre. Még a legerőszakosabb állam sem tudja minden tekintetben és tartósan rákényszeríteni a maga akaratát a gazdaságra. És minél gátlástalanabban próbálkozik ezzel, annál kínosabb lesz a visszahatás, annál több kárt okoz a gazdaság fejlődésének.

5. Magántulajdon

A kapitalista rendszer építményének fundamentuma a magántulajdon. Ha nem az elméleti modellek, hanem a valóságos történelmi gyakorlat világában tekintünk körül, semelyik kapitalista gazdaságban sem vált a magántulajdon a tulajdon kizárólagos formájává. Mellette léteznek különböző más formák is – ám a magántulajdon a *domináns* tulajdonforma. Ettől elválaszthatatlan a *magántulajdon tisztelete*, amelynek érvényesülnie kell mind a jogszabályokban, mint pedig a közvélemény értékítéleteiben.

Ami most a magánnyugdíj-pénztárakkal történt, súlyosan megrendíti a bizalmat abban, hogy az állam tiszteletben tartja a magántulajdont. Ezzel a tisztelettel összeférne az, ha egy nyugdíjreform nyomán aránylag szűkebbé válna a magántulajdonként kezelt felhalmozott vagyon és bővülne az állami kezelésre bízott megtakarítás – feltéve, hogy a változások az önkéntesség elvén alapulnának: azaz, ha az aktív keresők számára a korábbinál szélesebb lehetőséget kínálnának fel az állami nyugdíjrendszerbe való átlépésre; ha az előnyökről és hátrányokról adott áttekinthető tájékoztatás alapján, elegendő időt hagyva a mérlegelésre, saját elhatározásból lépnének át. Nem ez történt. Korrekt tájékoztatás helyett homályos és megfoghatatlan ígéretek kaptak, kellő megfontolási idő helyett zaklató siettetést, szabad választás helyett fenyegetést és súlyos diszkriminációt. Aki a magánpénztárban marad, attól elveszik a neki járó munkáltatói hozzájárulást és ezt a pénzt áttérlik a költségvetésbe. Rossz emlékeket kelt a történelemben jártas idősebb nemzedékben az eljárás. A termelőszövetkezeti mozgalom jól összefér a kapitalizmussal, ha a magántulajdonukkal szabadon rendelkező földművesek *önként* szövetkeznek – még akkor is, ha a szövetkezeti tulajdon nem magántulajdon. Ám akik az 1950-es és 1960-as években konfiskálták a magyar parasztok földjét és a szövetkezetekbe kergették őket, azoknak éppen az volt a céljuk, hogy felszámolják falun is a kapitalizmust. Nem vádolom a mai nyugdíjreform kiagyalóit és végrehajtóit azzal, hogy feltett szándékuk lenne a kapitalizmus felszámolása. Mégis, amit tettek, súlyosan sérti a magántulajdon elvét, és nem sokban különbözik az erőszakos konfiskálástól.

6. Növekedés és fejlődés

A FIDESZ és a kormány meghirdetett gazdaságpolitikájának középpontjában a növekedés előmozdítása áll. Nem igen akad olyan közgazdász, aki ne értene egyet azzal, hogy a társadalom jólétének és fejlődésének kulcsa a tartós növekedés. Ám azt is minden közgazdász tudja, hogy sokféle növekedési pálya létezik, amelyeket egymástól eltérő tulajdonságok jellemeznek. És tudja azt is, hogy az állam sokfél eszközt vehet igénybe a növekedés gyorsítására, és az eszközök különböznek egymástól fő- és mellékhatásaikban. Nincs értelme arról vitatkozni, vajon helyes-e a növekedést a gazdaságpolitika középponti kérdésének tekinteni. Az igazán vitatott kérdés az, hogy miféle növekedést célszerű szorgalmazni és milyen eszközökkel.

Ha a téma szóba kerül, akkor unos-untalan egyetlen kijelentést hallunk: csökkentjük az adókat és ez majd lendületet ad a növekedésnek. Sokféle kutatás folyt az adócsökkentés és a növekedés közötti oksági összefüggés tisztázására és ezek korántsem jutottak egyértelmű következtetésekhez. Nem tudható pontosan, hogy 1 millió forint adócsökkentés hány forint többlet-GDP-t eredményez és mikor, milyen késleltetéssel éri el ezt a hatást. Annyi azonban bizonyos, hogy ez az 1 millió hiányozni fog a költségvetés bevételi oldalán. A hiányt vagy költségvetési kiadások csökkentésével kell ellensúlyozni, (és akkor ez igenis megszorítással jár, holott annak mellőzését százszor megígérték!) vagy kölcsönrel kell pótolni (és akkor mi lesz az adósság csökkentésével, ami ugyancsak a hangos ígéretek közé tartozik?) vagy pedig szó sincs arról, hogy a társadalomra kirótt *összes* adót csökkentenék, hanem valójában csak átcsoportosítják az adóterheket. Kevesebb adót fizet a háztartási szektor (és különösen a jobb módú háztartás) és több adót a vállalati szektor, főként azok az ágazatok, amelyeket „válságadókkal” sújtanak. Ám a hatások itt nem állnak meg, hanem tovább gyűrűznek. A válságadóval terhelt szektorok átháríthatják a megnőtt adóteher jelentős részét a vevőikre, a többi vállalatra és a háztartási szektorra. Igaz, a profitjuk is csökkenhet – ám

ennek is van visszahatása, hiszen a profit a vállalati beruházások egyik fő forrása. Számíthatunk arra, hogy az aránytalanul súlyos adóterhek mély hatást gyakorolnak a pénzügyi szektornak, valamint a termelés és a kereskedelem néhány kulcságazatának rövid, közép és hosszú távú üzletpolitikájára. A bankok visszafogják a hitelkínálatot, valamennyi érintett ágazat szűkíti beruházási tevékenységét és mindez végső soron fékezi a tartós növekedést.

Az elemzőnek könnyebb dolga lenne, ha világosan látná, mit akar tulajdonképpen tenni a kormány ma, a következő évben, a következő néhány évben, vagy a következő 15-20 évben, ameddig uralkodni szeretne ebben az országban. A szóbeli közlések tele vannak frázisokkal, határidő nélküli ellenőrizhetetlen ígérekkel és egymásnak ellentmondó elképzelésekkel. És ami még veszedelmesebb, az első kézzelfogható, számszerű formában előadott szándék-nyilatkozatból, a 2011-es költségvetésből sem olvasható ki világosan, tulajdonképpen mit is akar tenni ez a kormány? Néhány kérdést teszek fel – a választ nem tudom.

--- Azt szeretné-e a kormányzat, ha minél gyorsabban nőne a munka termelékenysége ebben az országban, szárnyakat kapna a technikai fejlődés? Vagy mesterségesen életben akar tartani, vagy újra fel akar támasztani olyan munkahelyeket, amelyeket a nemzetközi és a hazai verseny felszámol? A *foglalkoztatás* minél gyorsabb növelése az igazi fő cél vagy a *termelés*, a *termelékenység* és a *versenyképesség* növelése az igazi fő cél? Attól tartok, hogy a vezető politikusok egy része és házi propagandistáik nincsenek tisztában azzal, hogy ezek egymásnak bizonyos fókig ellentmondó célok; nem lehet úgy megszólalni, mintha a „foglalkoztatás”, a „növekedés”, a „fejlődés” egyazon dolog szinonim elnevezései lennének.

--- A kis- és középvállalat a termelőknek az a csoportja, akiknek állami beavatkozással versenyelőnyt akarnak adni? Igen, de akkor versenyhátrányt gördítenek a többi termelő elé. Vagy tulajdonképpen a magyar kapitalizmus néhány hozzájuk közelálló oligarcháját akarják kedvező pozícióba hozni a saját versenytársaikkal szemben? Könnyebben kap-e állami megrendelést a kormányzó körökhöz „közeli” cég, mint a „távoli”? Vagy szigorúan azonos feltételekkel folyjon-e a verseny?

--- A gazdaságtörténeti tapasztalat sokszorosan bebizonyította, hogy kis országok képtelenek gyors és tartósan növekedni, ha befelé fordulnak és megkísérlik a növekedést a hazai kereslet mesterségesen felgyorsított növelésére alapozni. Valóban fel akarják adni az *export-vezette növekedés* jól bevált növekedési politikáját? A nemzet számára az a gazdaságpolitika kedvezőbb, amely inkább szolgálja a fenntartható növekedést, nem pedig az, amely nemzeti jelszavak hangoztatása közben háttérbe szorítja a nemzetközi munkamegosztásba való kedvező beilleszkedés gondolatát.

--- Az előbbiekkal rokon kérdések merülnek fel a *növekedés pénzügyi forrásaival* kapcsolatban is. A nemzeti elzárkózás, önmagára-hagyatkozás gazdaságpolitikáját akarják folytatni a források előteremtésében is – és ezzel a politikával szeretnék gyors növekedést elérni? Ez, ha nem is lenne célszerű, de valamilyen mértékig megvalósítható lenne olyan országban, amelyben nagy a megtakarítási ráta és a lakosság nem fogyasztan el maga az általa megtermelt új érték túlnyomó részét. Ám a nemzeti elzárkózás nem több gögös, de üres szólamnál, ha a gazdaság végeredményben *rászorul* a többebezatalra. Könnyen belátható, hogy (i) az alacsony megtakarítás (az öngondoskodás alóli fokozott felmentés), (ii) a gyors növekedéshez és a technikai fejlődéshez szükséges nagy beruházás és (iii) a külföldi tőkéből való elzárkózás – ez a három követelmény nem fér össze egymással. Ezek egymásnak nem csak tapasztalatilag, de logikailag is ellentmondó követelmények. Melyiket akarják igazán – és mi, amiről csak üres beszéd folyik?

--- A magyar kereskedelmi láncot előnyben kell részesíteni a külföldi láncokkal szemben, a magyar bankot a külföldi tulajdonú bankokkal szemben? Szíjták az ellenérzést a „multikkal” szemben. De akkor szabad-e belenyugodni abba, hogy a legnagyobb magyar bank és az energiaszektor magyar óriásvállalata maga is „multivá” váljék, az országban kitermelt nyereség egy részét külföldre vigye és ott fektesse be?

--- Növekedést akarnak egy modern kapitalista rendszerben – és eközben szitokszóvá válik a „tőzsdézés” kifejezés? „A magán-nyugdíjpénztárak eltőzsdézték a tagok vagyonát” – halljuk a kormány szóvivőitől. Mintha a tőzsdén forgalmazott részvényekbe és kötvényekbe való befektetés nem lenne normális, ajánlott, sőt bizonyos mértékig kötelező tevékenysége minden megtakarítási intézménynek. Mintha a tőzsdei befektetés valami hasonló lenne ahhoz, mint amikor a könnyelmű családapa „ellőversenyezi” a család pénzét, vagy a mágán elkártyázza a családi birtokot. Létezik-e modern kapitalizmus tőzsde és a rugalmas tőkepiac más szervezetei nélkül? Ha a nagyvállalat nem emelhet tőkét részvénykibocsátással, akkor hogyan jussanak tőkéhez? Kizárólag hitelekkel? Vagy a költségvetéstől kérjenek állami támogatást?

--- Jól használja-e ki a kormányzat azt a nagy lehetőséget, hogy tagjai vagyunk az Európai Uniónak és ez többek között azzal a nagy előnnyel is jár, hogy anyagi erőforrásokkal is támogatják az ország strukturális átalakítását? Ha erre törekszenek, akkor miért késleltetik az EU-támogatások gyakorlati felhasználását? Miért kerülnek újabb és újabb konfliktusokba az EU különböző szerveivel, ahelyett, hogy odafigyelnének tanácsaikra és megszívlelnék a diplomatikus óvatossággal előadott kritikát és figyelmeztetéseket?

A magyar gazdaságpolitika mai irányítói szívesen nevezik magukat keynesistáknak, de amit tesznek, az inkább valamiféle „vulgár-keynesizmusnak” minősíthető. Csak félig emésztették meg a nagy angol közgazdász gondolatrendszerét és ignorálják azt a mélyreható vitát, ami immár évtizedek óta folyik a makroökómia különböző iskolái között. A keynesi szellemben fogant gazdaságpolitikának valóban része az ajánlás, hogy a fiskális kiadások növelésével adjanak lendületet a gazdaság növekedésének, amelyre különösen nagy szükség van recesszió és depresszió idején. Az is hozzátartozik a gondolatmenethez, (és Keynes kritikusi ezt sok keserves történelmi tapasztalat alapján nem győzik hangsúlyozni), hogy a tartós fiskális túlköltekezés magában hordozza az infláció veszélyét. Az infláció elszabadulása olyan súlyos ár, amelyet nem szabad megadni a termelés fellendítése érdekében!

Am Keynes nem csak a kereslet fiskális eszközökkel való növeléséről beszél, hanem arról is, hogy a fellendülés és nyomában a tartós növekedés motorja a vállalkozók optimizmusa, beruházási kedve, expanziós késztetése. Sokszor idézik Keynes szavait a vállalkozót motiváló *animal spirit*-ről, (állati vagy zsigeri ösztönnek szokták fordítani). Csakhogy ezt az optimista hangulatot, beruházási kedvet nem élénkíti, hanem ellenkezőleg, lelohasztja, ha kiszámíthatatlan, mikor és hogyan sértik meg a magántulajdon elvét, mikor és mennyi adót vetnek ki rá, mikor és miért vetik alá diszkriminációnak.

Tegyük hozzá: nem csak a külföldi befektetők hangulatáról van itt szó, hanem a belföldiekről is. Az a tehetősebb ember, akinek a zsebében sokkal több marad az egykulcsos adó bevezetése után, kétszer is meggondolja magát, hogy ezt a pénzt a hazai tőkepiacon fektesse-e be, (pl. „eltőzsdézzé”), magyar államkötvényt vásároljon-e és ezzel talán elősegítse a közpénzen finanszírozott beruházásokat – vagy külföldi értékpapírt vegyen, külföldi bankban helyezze el, vagy esetleg itthon költse el fogyasztásra. Minden hazai vállalat aggályoskodva fogja mérlegelni, mennyit fordítson saját erőből finanszírozott beruházásra, és mennyit irányozzon elő osztalékra. Minél kevésbé kiszámítható az állam gazdaságpolitikája, minél inkább érik sérelmek a magántulajdon, annál lanyhább a *hazai* beruházási kedv.

A közgazdász szakma sokat vitatkozott arról, mi a kapcsolat egyfelől a pénzügyi stabilitás, a költségvetési egyensúly, a külföldi erőforrások ki- és beáramlásának egyensúlya, a pénz vásárlóerejének szilárdsága, az államadósság elfogadható mértéke, a devizatartalékok kellő színvonala, másfelől a növekedés üteme között. A vita különösen felélénkült manapság, amikor minden országban keresik a recesszióból való kilábalás eszközeit. Abban azonban széles konszenzus alakult ki, hogy a *fenntartható* növekedést súlyosan veszélyezteti a pénzügyi egyensúly komoly megingása. Akik teljes felelősséggel szembenéznek ezzel a problémával, azokat nem nyugtatja meg a kormány ismételt deklarációja, miszerint nem lépi túl a költségvetési deficit 2010-re és 2011-re megszabott felső határát. Ez szükséges, de korántsem elégséges feltétele a pénzügyi stabilitásnak, különösen egy olyan sebezhető gazdaságban nem, mint amilyen a miénk. Csak akkor hiteles a tartós növekedés ígérete, ha világossá válik, milyen gazdaságpolitikával kívánja a kormány fenntartani a széles értelemben vett pénzügyi egyensúlyt a 2011 utáni években. Sajnos, azok az eszközök, amelyekkel a kormány az idei és a jövő évi költségvetés deficitjének elszaladását ellensúlyozni próbálja, azzal a veszéllyel járnak, hogy később sokkal nagyobb rés tátong majd a bevételek és a kiadások között és bajok mutatkozhatnak a pénzügyi egyensúly más vonatkozásaiban is.

7. Elosztás

A FIDESZ választási kampányában azt ígérte, hogy nem lesznek megszorítások. Azóta is azt a benyomást kívánja kelteni a hivatalos propaganda-gépezet, mintha az ígéretet betartanák, mintha eddig nem történt volna és a jövőben sem kerül majd sor megszorításra.

Ez játék a szavakkal, amely ügyesen kihasználja a „megszorítás” kifejezés fogalmi homályosságát. Mondjuk meg magyarul: a kormány eddigi intézkedései és azok a tervek, amelyeket már bejelentettek, igenis kézzelfogható veszteségeket okoznak a lakosság egy részének jelenlegi és jövőbeni reálfogyasztásában, továbbá csökkentik a lakosság egy része által birtokolt vagyon és megtakarítás értékét, ill. növeli adósságterhüket. Folyamatos újraelosztás megy végbe, amelynek nyomán folyamatosan változik a vesztesek és nyertesek köre, változik veszteségük, ill. nyereségük nagysága és összetétele. Azokat, akik veszteséget szenvedtek és fognak elszenvedni a jövőben – és sokan, nagyon sokan tartoznak ebbe a körbe – igenis „megszorították”.

Kik azok, akik e veszteségeket elszenvedték? Most csak azokat említettem meg, akik biztosan veszítenek valamit – rajtuk kívül mások is veszteségeket szenvedhetnek. És persze vannak többszörösen vesztes egyének vagy családok, mert egyszerre több, az alábbi listában külön-külön felsorolt vesztes-csoportba tartoznak bele.

-- Vesztesek azok az alacsonyjövedelműek, (pontosabban azok, akik a minimálbér felett, de 293.450 Ft alatt keresnek és nem nevelnek gyereket), mert az adózási és jövedelempolitikai változtatások miatt csökken a nettó nomináljövedelmük.

-- Vesztesek azok, akik devizahitelt vettek fel és az árfolyam gyengülése következtében nőtt a hiteltartozásuk. Amint arra már sokan rámutattak: egyértelmű oksági kapcsolat van egyfelől vezető politikusok felelőtlen kijelentései és a kormány meghirdetett gazdaságpolitikája, a 2011-es, és még inkább az utána következő évek költségvetésének bizonytalanságai, másfelől a forint gyengülése között.

-- Vesztesek azok a háztartások, amelyeket érint a gázár emelése. Józan közgazdász-ésszel nem ellenezhető a rendszabály, amit már régen meg kellett volna hozni. Az viszont visszatetsző, hogy előbb sokszor elhangzik az ígéret, miszerint nem lesz gázáremelés – és utána bekövetkezik az ígéret megszegése, anélkül, hogy elismernék, felelőtlen és tarthatatlan ígéretet tettek.

-- Vesztesek azok a termelők, köztük kis- és középvállalatok, akik maguk nem exportálnak és főképpen importból eredő anyagot és alkatrészeket használnak fel, mert az árfolyam gyengülése következtében termelésük drágult és nehezebbé vált az értékesítés.

-- Vesztesek azok, akiket a tisztogatások és átszervezések keretében indokolás nélkül elbocsátanak az állami szolgálatból.

-- Vesztesek azok a munkavállalók, akiket a válságadókkal sújtott ágazatokban elbocsátanak. Ezek az ágazatok megpróbálják átszervezéssel, racionalizálással csökkenteni a költségeket – ennek eredményeképpen csökkentik a létszámot és növelik a tovább foglalkoztatottak megterhelését, munkájuk intenzitását.

-- Vesztesek azok a munkanélküliek, akik azért nem jutnak munkahelyhez, mert nem elég élénk a beruházási kedv.

-- Vesztesek azok, akiknek a magán-nyugdíjpénztárban megtakarításuk gyűlt fel. Most konfiskálják ezt a megfogható vagyont, betelerlik őket az állami nyugdíjrendszerbe – és a távoli jövőre vonatkozó megfoghatatlan ígérekkel fizetik ki őket.

-- Vesztesek azok, akik eladásra kínálják ingatlanukat. Az amúgy is nyomott piaci helyzetben tulajdonuk tovább veszít az értékéből, mert a kormányzat akkor akarja mesterségesen, az adófizetők terhére felpörgetni a lakásépítést, amikor szembeötlő a túlkínálat. Az értékvesztés fokozza azok gondjait, akik lakás-építésre vagy – vásárlásra vettek fel devizahitelt.

-- Vesztesek azok a fogyasztók, akikre majd áthárítják a válságadók terhének jelentő részét. Ez a részleges áthárítás megtörténik, akár tiltja a kormány, akár nem; akár nyíltan hajtja végre a szolgáltató-eladó, akár burkoltan.

-- Vesztesé válhat a munkavállalók igen széles köre. Most folynak a bérmegállapodások. Számos területen az infláció jelenlegi hivatalos előrejelzésével kalkulálva úgy szabják meg a nominálbéreket, hogy az gyakorlatilag a reálbérek befagyaszthatását jelentse. Ha netán a hivatalos előrejelzésnél nagyobb mértékben nő az infláció, viszont a nominálbérekre vonatkozó megállapodást betartják, akkor ezeknek a munkavállalói csoportoknak csökkenni fog a reálbére.

-- Vesztes minden fogyasztó, akit az infláció gyorsulása sújt. Majd csak 2011 végén tehetünk határozottabb kijelentést arról, milyen hatása volt az Orbán kormány gazdaságpolitikájának a fogyasztói árakra. Most csak azt vehetjük számba, melyek azok az erők, melyek az infláció növelése irányában hatnak: elsősorban a forint gyengülése, a költségvetési deficit és az állami adósságszolgálat finanszírozásához szükséges kölcsönök kamatterhének növekedése és kulcsfontosságú ágazatok adóterhelésének emelkedése. Az infláció olyan általános adó, amely ugyan mindenkit sújt, de a szegényebbek érzik leginkább a veszteséget. A kormány gazdaságpolitikája az infláció növelése, nem pedig a csökkentése irányában hat. A monetáris politikát, amely megpróbál ezzel a veszéllyel szembeszállni, ismételt támadás éri emiatt a kormány oldaláról.

Nem csak vesztesek vannak, hanem nyertesek is. Csakhogy a vesztest nem vigasztalja meg az a tudat, hogy mások nyertek. Aki veszít, az joggal úgy érzi: igenis „megszorítás” következett be, de a megszorító csavarokat egyenletlenül húzták meg.

Ameddig a FIDESZ ellenzékben volt, szívesen tett populista kijelentéseket. A szegény rétegek védelmezőjeként támadott közgazdaságilag szükséges, de népszerűtlen intézkedéseket. Nem ritkán azt a benyomást próbálta kelteni, mintha a jobboldali ideológia eszméit neo-kádárista gazdaságpolitikával kívánná kombinálni. Mi maradt meg ebből a hatalom megragadása után? Néhány látványos gesztus. Korai nyugdíj a nők egy meghatározott csoportjának (szembeszegülve azzal az Európa-szerte elfogadott törekvéssel, amely későbbre akarja tolni a nyugdíjazás időpontját.) Egy pár vasúti szárnyvonal újraindítása – miközben a vasút rentabilitásának növelésére kellene törekedni. És ami kétségkívül fontos: *eddig* nem nyúltak hozzá az egészségügy és az oktatás állami finanszírozásának rendszeréhez és fogalmunk sincs arról, hogy „strukturális reform” címen változtatnak-e majd az eddigi gyakorlaton. Ezekben a szférákban – és ez igen lényeges – mindez ideig alapjában véve fennmaradt a Kádár-korszakban kiépült struktúra.

Miközben tehát nyomokban még ott vannak a kádárizmus elemei, immár markánsabban kezd kirajzolódni a jövedelem, az adóterhek és a kiváltságok újraelosztása *a tehetősebbek javára*. „Jobboldali-konzervatív” irányzatú újraelosztás megy végbe az adóreform eddigi lépései nyomán. Az egykulcsos adórendszer egyértelműen ebbe az irányba mutat: minél nagyobb az adózott jövedelem, annál nagyobb az adózó polgár nyeresége. Különböző családi kedvezmények is hasonló hatást gyakorolnak.

Külön is érdemes figyelni arra, hogy az állami támogatások számottevő részét adókedvezmények formájában adják – kizárva ezzel éppen a legsanyarúbb helyzetben élőket; nevezetesen azokat, akiknek nincsen jövedelmük.

A redistribúció körébe tartozik a nyereségek és veszteségek, előnyök és hátrányok elosztása a jelen és a jövő nemzedékek között. A naiv reménykedők azt várták: ha azok, akik kormányra kerülnek, 15-20 évig akarnak hatalmon maradni, talán vállalni fogják a pillanatnyi népszerűtlenséget a jövő generációk érdekeinek védelmében, a növekedés fenntarthatósága érdekében. Ennek semmi jelét nem látják. Folytatódik a régi rutin: a pillanat problémáit kell megoldani. „Akkor kell átgondolni, hogyan megyünk át a hídon, amikor odaérünk.” Most kell betölni a 2011-es költségvetés lyukait? Vessünk ki meghökkentő méretű adókat az amúgy is ellenszenves bankokra és multikra – nem kell törődni azzal, hogy ez milyen hatással lesz a kulcsfontosságú ágazatok beruházási kedvére, azaz a jövő gazdasági helyzetére. Vegyük el a magánnyugdíj-pénztárak vagyonát és vállaljuk át minél nagyobb mértékben az állam terhére a jövőbeni idősebb generációk nyugdíjellátását. Nem kell törődni azzal, hogyan alakul majd a távolabbi jövőben az állami nyugdíjassza, egy olyan jövőbeni korszakban, amikor hosszabb lesz az életkor, tovább csökken az aktív népesség és nő a nyugdíjra jogosultak részaránya. Más példákat is hozhatnánk, pl. az infrastruktúra-fejlesztés és a környezetvédelem területéről, amelyben az állami gazdaságpolitika a mai tennivaló *elháasztását*, a jövő nemzedékre való áthárítását választja, ahelyett, hogy megpróbálná a terheket arányosan felosztani a nemzedékek között.

8. Bizalom

Nincs értelme összefoglaló kijelentéseket tenni a bizalomról. Ez összetett társadalmi jelenség, amely részletesebb elemzést igényel.

Mindez ideig nem látszik drámai változás a választópolgárok *politikai* bizalmának eloszlásában. A szavazásra jogosultaknak mintegy egyharmadából, amely kétharmados parlamenti többséghez juttatta a FIDESZ-t, kevesen pártoltak el, bár a legutóbbi felmérések mutattak egy kis elbizonytalanodást. Nem tekintem feladatomnak a politikai jóslást. A történelmi tapasztalat mindenre, és mindenek az ellenkezőjére is mutat példát. Van, amikor egy párt támogatottsága évek alatt morzsolódik le, és van, amikor hirtelen zuhan. De az is megtörtént, hogy egy párt politikai népszerűsége hosszú időn át fennmarad.

Nagy jelentősége van annak – és ezt külön kell választani a lakosság politikai bizalmától – mennyire bízik meg az *üzleti élet* egy államban. Valljuk be őszintén, ez a fajta bizalom nem attól függ, vajon a szóban forgó állam kormányzati formája demokrácia-e vagy szélsőséges diktatúra, vagy valamilyen közbeeső fokozatú autokrácia. A kapitalizmus olyan rendszer, amely képes működni az alapvető emberi jogokat sértő diktatúra körülményei között is. Sőt, előnyben részesít egy stabil és erőskezdő diktatúrát egy ingatag és gyengekezdő demokráciával szemben – feltéve, hogy az előbbi szilárdan kiáll a magántulajdonért, kikényszeríti a magánszerződések betartását és garantálja a jogbiztonságot. A tőke szívesen látja az olyan vaskezdő rezsimet, mint amilyen Szingapúr vagy akár a kommunista Kína.

Az üzleti világ bizalmát az rendíti meg, ha a kormány szavain nem lehet eligazodni; ha olyan eszközökkel próbálják betömní a költségvetés réseit, amelyek már középtávon sem tarthatók. Bármennyire próbálja is bagatellizálni a kormányzat a nagytekintélyű hitelminősítő intézetek által adott kedvezőtlen bizonyítványokat, az ismételt lefokozásokat – ezek tükrözik az üzleti élet kollektív ítéletét. És nem is csak passzívan tükrözik, hanem vissza is hatnak erre az ítéletzésre és negatív irányban befolyásolják azt.

Rövid távon Magyarország nem tud létezni anélkül, hogy államkötvényeit újra és újra áruba ne bocsássa. Az államadósság megbízhatóságának leminősítése azonnal százmilliárdos veszteségekkel jár, mert az állam kénytelen magasabb hozamot adni azért, hogy kötvényeit eladhassa – legyen a vevő akár külföldi, akár belföldi befektető. Tegyük hozzá: a százmilliárdos veszteségek, ha nehezen is, de elviselhetők – ám annak is fennáll a reális veszélye, hogy a bizalom nem csak gyengül, hanem összeroppan. Ne arra haragudjon a kormány, aki figyelmezteti a súlyos veszélyre, hanem gondolja át újra: mi az, ami ebbe a veszélyes helyzetbe sodorja.

Hosszú távon – és ezt írásom más összefüggésben már hangsúlyozta – az üzleti élet bizalmának gyengülése a növekedés fékjévé válik. Ezt a folyamatot nem könnyű számszerűen megragadni, de azért érzékelhető jelenségről van itt szó. Csökken a már jelenleg is működő vállalkozások beruházási hajlama; szűkítik a tevékenység terjedelmét. Kevesebb az új vállalkozó, mint ahány jobb üzleti klíma esetén jelentkezne. Nem csak a külföldi, hanem a belföldi vállalkozások is kevésbé „hajtanak rá”, gyengébb az expanziós késztetés; erősebb a kísértés, hogy a tőkét másutt fektessék be.

Összegezés

Ami a *politikai* szférában végbement, azt könnyű összefoglalóan jellemezni. A demokrácia több fontos alapintézményét szétrombolták; Magyarország autokrácia lett. Az a veszély fenyeget bennünket, hogy a magyarországi politikai rezsim hasonlónak válik Putyin uralmához. A változások irányzata egyértelmű: rövid idő alatt olyan mélyreható változások történtek, amelyek irreverzibilisek (vagy legyünk optimisták: majdnem irreverzibilisek) és garantálják, (vagy legyünk optimisták: szinte garantálják) a hatalomra került csoport tartós uralmát.

Ami a *gazdasági* szférában végbement, azt nehéz összefoglalóan jellemezni, mert tele van egymásnak ellentmondó cselekményekkel, fenntarthatatlan rendszabályokkal, nem folytatható tendenciákkal. A rendszabályoknak nincsen egyértelmű irányzata. Bízhatunk abban, hogy a kapitalizmus erős rendszer, amely képes sok mindent túlélni, még a rossz gazdaságpolitikát is. Igaz, de sajnós az ár, amit a gazdaságpolitika gyarlóságaiért meg kell fizetni, igen magas.

A politikai szférában, adatván a machiavellista cél – a hatalom megragadása és hosszú időre való megtartása – a megvalósítás *mesteri módon* történt. Világos és egyértelmű volt a terv. Ha közben akadály merült fel, azt késlekedés és habozás nélkül takarították el az útból.

A gazdasági szférát illetően nem tudnám rekonstruálni, mi volt a cél. Talán pár hónap múlva, amikor a kormány ígéretei szerint végre megismerjük a „strukturális reformok” terveit, jobban megértjük a gazdaságpolitika céljait. De bármi volt is a cél, a megvalósítás *kontár módon* történt. Mintha nem is lettek volna kidolgozott tervek arra, hogy mit kell tenni. Hibás rögtönzések és kapkodás közepette zajlanak a gazdasági folyamatok, amelyek várható hatását nem mérték fel előre azok, akik azt hiszik, hogy e folyamatok iránya és hatása kizárólag az ő akaratuktól függ.

Minden okunk megvan arra, hogy aggódva nézzünk az ország jövője elé.